

الباب الأول في تفسير المفردات وذكر أحكامها

نکته

تفسير المفردات

دسوقی ص 13/تفسیر به معنای بیان معنای لغوی یا عرفی است پس شامل معنای مجازی نیز می شود

ص: سوال: چرا در این باب در مورد تفسیر و معانی کلمات، بحث می شود در حالی که علم نحو عبارت است از {علم بأحوال أواخر الكلمات إعرابا و بناء} و تبیین معانی کلمات از شؤون علم لغت است؟

جواب: فلسفه تدوین علم نحو، درک صحیح معنای مراد از کلام است و چون علم لغت تنها از معانی افعال و اسماء بحث می کند، و معانی حروف را مورد تحقیق قرار نمی دهد، علمای علم نحو به جهت جبران این مطلب از معانی حروف و اسماء متضمن معنای آن بحث می کنند

و ذکر احکامها

مانند

- أقسام كلمات
 - مثلا: لام مفردة بر سه قسم است
 - جازه
 - جازمه
 - غير عاملة
- إعمال و إهمال
 - مثال: انْ عاملة و همزة مفردة، مهملة است و عمل نمیکنند
- حذف و إثبات - دماینی ص 17
 - مثال: همزة گاهی حذف میشود و هل هیچگاه حذف نمیشود
- تخفيف
 - مثال: بعضی کلمات مانند إن، لكنْ و ... مخفف شده بعضی حروفشان حذف میشود

مقدمه شامل سه مطلب

و المراد بالمفردات

- الحروف
- و ما تضمن معناها
 - من الاسماء
 - و الظروف
- و قد رتبنا على حروف المعجم ليسهل تناولها
- اسماء غير تلك
 - نحو: بجل، كل، كلاوكلتا

و ربما ذكرت

و افعال لمسيب الحاجة الي شرحها

- نحو
 - عسى
 - خلا و عدا
 - ليس
- نکته: {به علت قرب و نزدیکی معنای آن با {لعل}}
- نکته: در مورد افعال نگفت: غیر تلک زیرا افعال از اول داخل در مفردات نبود/دماینی ج 40 ص 40
- نکته لغوی: المنجد و المصباح المنير، هر دو ميسس را به معنای الجاء (وادار کردن) تفسیر نمودند

و قد رتبنا على حروف المعجم، ليسهل تناولها

حروف معجم دو اصطلاح دارد: حروف نقطه دار، حروف الفبا؛ که در اینجا دومی مقصود است و در این اصطلاح دوم از باب تسمیه شیء باسم جزئه به کل حروف الفبا حروف معجم اطلاق گردیده شده است

نکته از شرح استاد صفائی ج 14 ص 14: ترتیب حروف معجم در زبان عرب به چهار طریق است (اهل مشرق، اهل مغرب، خلیل، سیبویه) و تنظیم کتاب بر مبنای ترتیب اهل مشرق است

زیده المعنی ص 6 اشعار مربوط به اقسام همزه و مختصات همزه استفهام: الالف المفردة تأتي و جهان --- حرف نداء لقریب یا اخوان و الثاني أن تكون استفهاما --- فانظر لها إن لها احكاما / جواز حذفها و أنها ترد --- تصورا تطلب و هذا مطرد / تدخل على المفرد كذا الاثبات --- تمام تصدير لها ثبات

نکته از کتاب ثوره نحویة ص 11: بهتر بود که ابن هشام می گفت همزه بر سه وجه است: نداء، استفهام، تسویه؛ زیرا خود ابن هشام در 42 خواهد گفت که همزه تسویه، همزه استفهام نیست فلذا نیاز به جواب ندارد؛ بنابراین اینجا که همزه تسویه را جزء اقسام همزه استفهام مجازی قرار داده است با آنچه در تضاد است

دماینی ج 1 ص 41: سر اینکه همزه، حرف نداء لقریب قرار داده شده است این است که منادای بعید محتاج به بالابردن و کشیدن صدا دارد که همزه قابلیت آن را ندارد

نکته: ابن خباز شارح کتاب الفیه ابن معط بوده است؛ بغية الوعاة ص 257: الشيخ شمس الدين ابن الخباز مات بموصل 637هـ قی

در علم نحو، مراد از اجماع، اتفاق نحویون بصره و کوفه است هر چند نحویون مکاتب دیگر نحو با آن مخالف باشند

دماینی ص 43: و القدر بخرق اجماع النحاة مبنی علی أن اجماعهم فی... الامور اللغویة معتبر بتعین اتباعه و وقع لبعض العلماء تردد فی

شمئی در ص 20 و دماینی ج 1 ص 43 دو خرق اجماع در اینجا ذکر کرده اند؛ شمئی می گوید: انهم اتفقوا علی أن الهمزة لنداء القریب و اتفقوا علی أن نداء القریب ليس منحصرًا فی "یا" پس خرج دو اجماع صورت گرفته است

کلمات در نحو دارای جنس، نوع، صنف و قسم هستند، جنس تمامی آنها کلمه، نوع آنها، اسم یا فعل و یا حرف است، و صنف آنها، عنوان نحوی خاص هریک و قسم، عبارت است از اقسام مختلف یک صنف. تطبیق با متن: {حرفا} بیانگر نوع و جنس است، چون هرونوعی بیانگر جنس خود نیز است. {ینادی به} بیانگر صنف (حرف نداء) است. {القریب} بیانگر قسم است، زیرا حروف ندا بر سه قسم هستند: قریب متوسط و بعید

نکته از شرح استاد صفائی

نکته از النحو الوافی ج 4 ص 1: همزه برای ندای قریب است و قریب بر دو قسم است: قریب حسی و قریب معنوی؛ مانند: أرب الكون ما اعظم قدر تک

نکته از صمدیه ص 67: شیخ بهایی قائل به این است که همزه برای ندای قریب و متوسط هر دو می آید

ص: مقدمه

و حقیقته طلب الفهم

(كقوله تعالى: فلما جاء السحرة قالوا لفرعون ان لنا لاجرا ان كنا نحن الغالبين الشعراء/ 41)

و قد اجيز الوجهان في قراءة حمزة: أ من هو قانت أناء الليل (الزمر/ 9)

مجازی (توجه: به دلیل تقسیم بندی منطقی بحث استفهام (مجازی بر بحث خصوصیات همزه استفهام مقدم گردید

خصوصیات همزه استفهام

تنبيه

مفردات کلمه 104 می باشند که اولی از آنها همزه است

حرف الهمزة

المهمزة تأتي على وجهين

الأول: أن تكون حرفاً ينادى به القريب

أنه للمتوسط و أن الذي للقریب

و هذا لاجماعهم خرق

كقول هند بنت أناة رزينك اللهم و النجودا * أ فاطم فاصبري فلقد أصابت

و نقل ابن شيخه الخباز عن

بنت أناة كقول هند

أ فاطم فاصبري فلقد أصابت